

Байганныйдар ылымылар

ЫРЫА
КЫАЙЫЛАНАН
КЭЛЛИЛЭР

Олуунуу ый бүтүүтэ Таатта улуунун киинигэр Ытык-Күөлгэ илин энэр улуустар Ис дьыалаа отделларын үлэһиттэрин икки ардыларыгар байганный-патриотическай ырыада иккис сылын ытыллар "Звезда" конкурс үрдүк таһымга буолан ааста. Манны 20-чэ кыттааччы икки түһүмэххэ — байганный-патриотическай уонна кенүл темага талааннарын тургутустулар. Ытылларын бу конкурс биһиги улуустуугар аан бастакынан ытыллыбыта. Гран-прины Ис дьыалаа отдел начальнигын кэдрэ кытта үлэбэ солбуйааччы Максим Аммосов ылбыта.

Быйылгы конкурска Ытылларын эмне жорига председателлээбит СР Ис дьыалаа министерствотун бэрэстэбиитлээ, "Белые ночи" диэн Санкт-Петербургта буолбут байганныйдар ырыаларын лауреата Валентина Алексеева салайааччылаах жори үлэстэ. Манны улуустар Ис дьыалаа отделларын начальниктара уонна Таатта улуунун культурага управлениетын үлэһиттэрэ киридилэр. Быйылгы конкурс балаһыанньатыгар биридиһилээн кыттааччылары таһынан дуэт, трио, квартет эмне киридилэр. Чурапчы улууттан биридиһилээн толорууга общественнай куттал суох буолуутун милициятын начальнига Иван Евсеевич Варламов уонна Болтомо нэһилиэгин участковой оперуполномоченная Людмила

Иннокентьевна Максимова кытыннылар. Маны таһынан отдел иһинэн тэриллэбит "Звезда" ансамбль уолаттара "Офицеры" диэн квартеттарынан бу да сырыта улахан биһирэбили ыллылар.

Эр дьонно биридиһилээн толорууга Иван Варламов II-с степеннээх лауреатынан ааттанна. Оттон бөлөхүнэн толорууга биһиги уолаттарбыт саарбага суох I-кы степеннээх лауреаттарынан буолулар. Кинилэргэ видеоманифонт туттарылынна. Таатталар триолара иккис, Аммалар дуэттара үһүс буолулар. Оттон Ытылларын I-кы степеннээх лауреат буолары ситиспит Уус-Алдантан Гаврил Портнягин конкурс мунгутур кыайылыабынан ааттанна уонна телевизорунан наараадаланна. Эһиилги конкурс Томпо улуунугар ытыллара былааннанна.

Улуустаабы Ис дьыалаа отделын личнэй састааба бу конкурска кытталларыгар көмө буолбут уонна мэлдьи өйүүр спонсорыгар "Маарыкчаан" ПО-ба, директор А.Г.Григорьевска мунура суох махталын биллэрэр.

"СО" корр.

Хаартыскаа: Чурапчытаабы ИДьО "Офицеры" квартета. Хаанстан иккис: II-с степеннээх лауреат Иван Варламов.

МАРИЯ ДЬЯЧКОВСКАЯ АЙАР КИЗЭЭТЭ

Кулун тутар 8 күнүгэр Мыйаадааайы бөһүөлэгэр кизэ 7 чаастан культура дьэтин киинигэр дьон тобуорула муһунулар, ыраахтан-чугастан ыалдьыттар кэмэ суох кэлбиттэр. Одьулуунтан бүтүн автобус киһи кирибит дэһэллэр. Кырдык даһаны, республика биллиилээх импровизатор-хомусчута Надежда Потапова бу күндүгэрэн кирибэ. Ыаллыы Амма улуунун Михайловка (Сулбачы) бөһүөлэгиттэн культура үлэһиттэрэ эмне бааллар эбит, оннообор Дьокуускайтан биригэр үөрэммит, үлэстэбит доһотторо, дьүөгэлэрэ кэлбиттэр диэн көрөөччүлэр үөрэ-көтө сэлэргэллэр. Сэргэхсийи буолбута аантан биллэр. Биһиги культура управлениетыннан народнай театр уусуран салайааччыта Н.М.Заболоцкая, киин библиотека "Алгыс" музыкальнай-литературнай салонун салайааччыта Н.Г.Захарова уонна мин буолан "Эбэрдэ суруктаах", тыынаах роза дьөрбөтө кэһиилээх, бэркэ өрө көтөбүллэн тийдибит.

Саалаа дьон толору. Бүгүн — "Уһун-уһун үйэбэ" диэн Мария

Андреевна Дьячковская ырыаларын магнитоальбомун маһынын үөрүүлээх кизэстэ. Бизэри автор "Уһун-уһун үйэбэ" диэн айымньытынан бэйэтэ аста. Сценаны сардаана сибээски ойуутунан симэзбиттэр. Олор ортолоругар Амма алар тыатын саата көстөр.

Сабыс-саа компакт-дискэни бэлэхтэтэн аһан көрөбүс: кирии тылыгар "Бу Уһун-уһун үйэбэ" диэн авторскай альбомун тапталлаах кэргэмэр, күн сиригэр көрдөрбүт күнүбүс да күндү түөрт оһобор, чугас дьоммор аныбын. Баһарабын эһиэхэ дьол-соргу эрэ тосхойдун, үөрүү-түөт эрэ эгэрдэстин, уһун-уһун үйэлэһин", — диэбит автор уонна илин баттаабыт. Манны барыта 17 ырыа кирибит. Аранжировкатын Айсен Борисов, "Сылан-records" салайааччыта А.П.Макаров онорбуттар. Мария Андреевна 10-ча оһо аймахха аналлаах ырыаларын "Алиса" ылыырыгар диэн аһаан сыланнарда биригэр эбит, барыта 37 ырыалаахпын диэр. Бизэри бэркэ билэр киһитэ, дьүөгэтэ, СГУ библиотекара Анна Турантаева кыйа тутан ытта. Амма орто

оскуолатын КВН-га Мария Андреевна бэлэмниир икки бөлөбө, культура киинин иһинэн үлэлиир драматическай курулуок кыттылаахтарга киһи суруйбут сценарийдарынан, сценкаларынан ситэрэн-хоторон биридилэр.

Ырыа дьоро кизэтин түһүлгэтэ кизэ эйгэлэнэригэр баһаран туран:

Бу уустук, быһыык кэмнэргэ
Саха Далбар
хотунугар сөптөөх
Сатабыллаах дьаһал
буолаарай диэн
Үүнэр көлүөнэ дьоммутугар
Кэлэр да кэмнэргэ

бэлэх уунан,
Сахам намыһын ырыатын
Сайар куолаһа буолан
Сырдык үрүччэ кэриэтэ
Сыккыстыы сытаар,
Уйгулаах уу буолан
Угугтуу тураар, — диэн дьоро кизэһинэн, күндү Мария Андреевна, махталбытын тизэрдибит.

В.Д.ПИНИГИНА,
"Чурапчы" айар
холбоһук салайааччыта.

УЛУУСТААБЫ ГИМНАЗИЯТТАН
СОНУННАР

Бу күннэргэ биһиэхэ үөрүүлээх түгэн буолла. Биригэр идэлээхпит, физика туйгун категориялаах учуутала, РФ үөрэбириитин туйгунна, методист, учууталлар учууталлара Хокутанова Мария Устиновна Республика I-кы Президентэ М.Е.Николаев тэрийбит "Культура, наука, үөрэх сайдыытыгар өйөөһүн" фондатын саамай үрдүк бонусунай наһараадыт — "Билиинэн кыайан" диэн үрүн көмүс мэтээлин тутта. Үөрэнээччилэртэн 11-с естествознан-математическай кылаас үөрэнээччитэ Сардана Сивцева туйгун үөрэбин иһин лауреат аатын ылан, бу фонда академик В.П.Ларионов аатынан кыһыл көмүс мэтээлин ыла.

x x x

Кулун тутар 9—12 күннэригэр Ханаласка, Өкөтөмгө

"Ленскэй кыраай" диэн физико-математическай форумга үөрэнээччилэр республикатаабы государственнай олимпиадаларын супер-финала физика, химия, информатика, биология, экология, география ытылына. Биһиги гимназиябыттан 9-с математическай кылаас үөрэнээччитэ Толя Колесов физика, 11-с естествознан-математическай кылаас Коря Бортник география кытыннылар. Кинилэр иккис алта бастыггар аһааннарыгар киридилэр. Супер-финал түмүгүнэн Колесов Толяны республикатаабы лицей-интернатка үөрэххэ ыгырдылар. Оттон Бортник Коряны СГУ биолого-географическай факультетыгар үөрэххэ кириэн сөптөөх диэн бэлэстэтилэр.

x x x

Кулун тутар 10—11 күннэригэр гимназия математика учууталлара улуус 6—10 кылаастарын оһолорун олимпиада задачаларыгар консультациялар биридилэр. Улуус математика учууталлара "төгүрүк остуол" тула биригэр кэлим экзамен соруудахтарын ырыттылар, санаа атастастылар.

x x x

Кулун тутар 7 күнүгэр үгэс буолбут "Кэрэ Куо" конкурс буолан ааста. Хас биригэр кылаас биирдий кыһыл кытынна. Конкурс биэс түһүмэһинэн барда. Тыгааһыннаах күрэхтэһии түмүгэр "Кэрэ Куо" аатын 11-с естествознан-математическай кылаас үөрэнээччитэ Оля Яковлева, кыра кылаастарга 5-с кылаас үөрэнээччитэ Василина Захарова ыллылар.

"Сайдам" пресс-киин.

Спорт

Спорт

Спорт

КЫРА МЭЭЧИК ДОВОТТОРУН КҮРЭХТЭИИЛЭРЭ

Ааспыт өрөбүллэргэ сэлэһиннээбит культурнай-спортивнай киинигэр энтузиаст-тренер Василий Петрович Захаров кэрэһиниэр остуол тенниһигэр 15-с тагулун республика аһаас чемпионата буолан ааста. Күрэхтэһингэ үс улуустан 65 эдэр спортсменнар — 43 уол, 22 кыһыл кыһылчылар. Бастакы күн түөрт бөлөххө арааһан оһоһоһотулар, иккис күн финал уонна абсолютнай күөн көрсүһүү буоллулар. Финал түмүгүнэн 1989-90 сыллаах төрүөх уолаттар ортолоругар I-кы мизэстэн Чурапчыттан Тимур Константинов ылла. Иккис Денис Захаров (Чурапчы), үһүс Костя Аржаков (Хайахсыт) буоллулар. Кыргыттар ортолоругар 1989-90 сыллаах төрүөхтэргэ Маша Местникова (Чурапчы) астаата. Зоя Филатова (Чурапчы) иккис, Мира

Игнатьева (Таатта) үһүс табыстылар.

Кыра уолаттар ортолоругар 1991 сыллаах төрүөхтэргэн аллараа саастаахтарга Тааттаттан Ньургун Сабарайкин (Таатта) бастаата, Ньургун Осипов (Чурапчы) иккис, Миша Эртыков (Таатта) үһүс буоллулар. Кыра кыргыттарга Чурапчыттан Надя Федулова (Чурапчы) чемпионнаата, киһи кэнниттэн Таатта кыргыттары табыстылар. Абсолютнай күрэхтэһии олус эрийсиһээхтик барда. Кыргыттарга чурапчылар баһылаатылар. Ол курдук, Надя Федулова эрэллээхтик бастаата, Маша Местникова иккис, Зоя Филатова үһүс буоллулар. Уолаттарга икки бастакы мизэстэри Таатта Кыһыл уолаттара Миша Эртыков уонна Ньургун Сабарайкин ыллылар, үһүс биһиги уолбут Денис Захаров тигистэ. Кыһыллаахтарга медаллар, грамоталар уонна өйдөбүннүк бэлэхтэр туттарылыннылар.

Бу күрэхтэһингэ Кыһыл бөһүөлэгиттэн тренер Назар Петрович Турнин аһаабыт оһолоро үчүгэй бэлэмнээхтэрин көрдөрдүлэр. Амма улуунун кыргыттары Тая Дьячковская (4 кылаас) уонна Настя Неустроева (6 кылаас) эмне үчүгэй о о н н ь у у л а р ы көрдөрдүлэр. Кинилэр тренердэрэ — өр кэмгэ үлэстэбит спорт ветерана Яков Миронович Старостин.

Күрэхтэһини үөрүүлээхтик аһы кэмгэр В.П.Захаров иһипит, үөрэллпит гимнаст, теннисчигэр оһолоро, ветераннар кэлэн оһолоро кытта көрсүһэн, Василий Петрович түһүмэн ахтыы онорон бардылар. Кыттыны ыллылар: улуус, республика,

Сибиир, Дальнай Восток чемпионнара, призердара, улуустуугар теннис көрүнэ сайдарыгар үгүс кылаастарын киллэрсэбит дьоннобуг Г.С.Платонов, М.Д.Кронникова, Н.П.Федоров, П.П.Сивцева, С.Н.Башарина, С.Н.Сорокумова уонна Чурапчы улуунун бастакы гимнаста

ра А.И.Антипин, Г.С.Потапов, З.Н.Захарова. Бизэригэр бочуоттаах ыалдьытынан Василий Петрович биригэр төрөбүт быраата, өр кэмгэ улуустаабы "Сельхозтехника" ба слесарь-рационализаторунан үлэстэбит үлэ ветерана, IX, X пятилеткалар кыайылаахтара Николай Петрович

Захаров буолла. Ветераннар эдэркээн спортсменнарда баа санаа бастыгын аһаан, субэ-ама биригэр бардылар.

Бу турнир үрдүк таһымна барытыгар күүс-көмө буолбут дьоммутугар — Василий Петрович үөрэллпит оһолоругар, Дьокуускайтан, Чурапчыттан спонсордаабыт бары ветераннарбытыгар, Чурапчытаабы "Айыллаан" Сыннаһан киинин үлэһиттэригэр уонна Николай Петрович Захаровка барда махталбытын тизэрдибит.

М.Е.ПОПОВА,
спорт ветерана,
улуустаабы
остуол тенниһин
федерациятын чилиэнэ.
Хаартыскаа: энтузиаст тренер быраата Николай Петрович күрэхтэһии аһыллытыгар тыл этэр.

К.Н.Аммосов, А.П.Протоdjаков, Г.В.Смирнов

УЛУУС ИННИГЭР УГУС СОРОУКТАР ТУРАЛЛАР

Кулун тутар 14 күнүгэр улуус дьаһалтатын актотой саалатыгар "Росздравнадзор" Федеральнай сулууспатын СР территориальнай управлениетин уонна "Роспотребнадзор" Федеральнай сулууспатын СР территориальнай управлениетин кытта улуус салалтата, нэһилиэк баһылыктара, депутаттара, быраастара, актива мустан "Доруобуйа" национальнай бырайыак толоруллуутугар уо.д.а. тирээн турар боппуруостарга сүбэ мунньах ыыттылар.

Бу сүмүүнэн Чурапчы улуутун киин баһыһатын кылаабынай бырааһа В.А. Сотников улууска национальнай барыл туолуутун уонна эбии эмикэн хааччылыгы туһунан иһитиннэрин онордо. Манна киин улуус баһыһаларын туруктарын, кадрларын, оборудованиенан хааччылыгы, национальнай барыл сүмүүнэн быраастарга уонна медицинскэй састарзэлэргэ эбии төлөбүрдэр кэпсэтэ. Улууска ытыллыбыт грипп ыарыһын, гепатит, краснуха утары прививкалааһын туругун чуолкай сыһыппаралар көнүө биллииннэрдэ. Родовой сертификатынан, босхо эминэн хааччылыгы реңеби суруйууга үлэ-хамнас ытыллыбытын кэпсэтэн турар, баар материалнай-техническэй базаны туһанан, сөптөөх кадр үлэһэтэн, дойдуну национальнай бырайыагынан чэрчитинэн ытыллар тэрээһиннэри, сүткэн соруктары толорууга улуус таһаарылаахтык үлэлииргэр эрэнэрин биллэрдэ.

Бу кэнниттэн "Росздравнадзор" Федеральнай сулууспатын СР территориальнай управлениетин салайааччыта В.И. Чичигинаров бу сулууска

үлэтин-хамнаһын, туох сыаллаах-соруктаах тэриллибитин сийилин биллииннэрдэ. Киин этэринэн, тэрилтэ үлэтин сүрүн

В.И.Чичигинаров.

хайысхаларынан аптекалары уо.д.а. лицензированиелааһын, Саха сиригэр атын дойдудартан киирэр омул медицинскэй специалисттарын үлэлэрин бэрэбэркэлээһин, сымыйа (контрафактнай), сертификата суох эмтэри утары оксуһуу, кэлбит эмл партияларын контуруолга ылыы буолар эбит. Маны таһынан медицинскэй чинчийиини (инбалииэ тахсыыны), судмедэкспертизаны, судсихэкспертизаны ытыллыгы эмиэ көрөллөр. Босхо эминэн-томунан хааччылыгы сүрүнүлүлэр, национальнай бырайыактарга олохтоох усулуобуйага сөл түбэһиннэрэн туруорсаллар. Ол эбэтэр бийыл РФ эбии хамнаһынан көрүүтүгэр, быраастарга көрөһтөр дөһөннөрүн ахсааннарын ааһыатарга, эбии (дополнительнай) диспансеризацияга нэһилиэнньэни көрөргө үлэ ыыппыттар. Тыл этитин түмүгэр республика үрдүнэн биер бастакынан эмитир-томтуур үлэни ыытарга көнүлүүр

рург, окулист, гинеколог о.д.а. специалисттардаах биригээдэлэри тэрийэн, нэһиликтэригэр үлэлииргэ былаан баарын састарзэ. Билигин республика баһыһалара баара-суора 24% компьютерынан хааччылыбыттарын, онон медицинскэй оборудованиенан хааччыларга үтүмэн үп наадатыгар тохтоото. Бу тэрилтэ фармдеятельностка специализиана Т.Н. Петрова баһыһаларга эмл киириитигэр, ууруллуутугар, атылаһытыгар апликатор үлэһит баар буолуохтааһын тохтоото уонна эми тизийиңэ, кууһунан атылаһытын, аптекаларга туһулулар аан дойдуга ылынылыбыт сүрдээх кытаанах ирдэбиллэри кэпсэтэ. Ону сэргэ бийылгы босхо эминэн хааччылыгы - эмл арааһа өссө элбииригэр, реңеби суруйууга компютеризация киирзиргэр, атын дойдудар фирмалара Россияга эмл онороллоругар сөптөөх усулуобуйалары хааччыллалларын таарында.

Оттон "Роспотребнадзор" Федеральнай сулууспатын СР территориальнай управлениетин салайааччыта А.П. Протоdjаков кэпсиринэн, бу тэрилтэ урууку санэпидсулууска онугар тэриллибит. Онон сүрүн үлэлэрин соруктара онунан хаалбыт гынан баран, билигин хас биридди атылаһааччы, тутаччы (потребитель) тус интэриэһин көмүскүүр аналлаах эбит. Артур Павлович кэпсиринэн, бу күнүгэр Т. Н. Портягинаны Чурапчы улуутугар "Роспотребнадзор" начальнигынан аныыр туһунан бирикээскэ иһин баттаабыт. Онон бийлги улуусулуутугар Туяра Николаевна ылынылыбыт сокуоннарга сөл түбэһиннэрэн тэрилтэлэри

бэрэбэркэллэр, контуруоллур быраабы ылыт. Салгыы бу тэрилтэ уолсайа 700 киһи үлэлирин, 16 территориальнай уокурук тэриллибитин кэпсэтэ. Үлэлэрин сүмүүнэн санитарнай-эпидемиологическай туругу бэрэбэркэлээһиннэ, уонна хааччылыгы, атыгы-туууга, үөрэхтэһиннэ контуруолу барытын сүгэллэрин иһитиннэрдэ. Маны сэргэ уолсай үлэлэрин түмүгэр гепатит "А", "В", коклюш, грипп, туберкулез, ЭПП республика үрдүнэн кыччаабыта биллибит. Оттон кишеч-

ылбыттар. Ол курдук Россияга, ол эбэтэр Саха сиригэр бу ыарыы күөскэ суоһаабыт, Сибуруу-Илин, Ардса, Европа дойдударыгар уолсайа 40 государствора көтөр гриба баар биллибит. Россияга былырын Новосибирскайга көтөр гриба-турбут буоллаһына, бүгүнкү күнүгэр туругунан бу ыарыһын 9 субъект сугуллубут, ордук государственай көтөрү итэр фермалар хабыллыбыттар. Оттон Саха сирэ саас, сайын буолла да, биер улахан көтөр дыотэ буола түһэр, ол курдук барыта бу

комиссия үлэлирин, көтөрү бэрэбэркэлээһин оноруллубутун, көтөр грибин профилактикалар былаан ылынылыбытын, манна республика өттүттэн анал таһаһы, дезинфекциялар оборудованиелары атылаһытыга, үбүлээһингэ көмө эрайиллэрин туруоруста.

"Роспотребнадзор" үөрэх тэрилтэлэригэр куратору Н.Б. Борисова сайынны сымнаһы тэрийиңгэ тахсыбыт уларыһылар кэпсэтэ, ол курдук сайынны лааһырдары арыларга 3 ый инниттэн көнүл

най инфекция үрдээһинэ бэлэ-этэммит, бу барыта үүт ас оноруллубут технологиятын иһитинтэн, санитарнай нуормалары туттубат буолууттан тахсыбыт эбит. Бу араас ыарыһылартан республикага хаһааһытааһын да вакцинация улааппыт, ол курдук 20593 дизентерияны, 48100 "А" гепатиты, 3500 брюшной тиф утары прививка оноруллубут. Манна үксүн өбөлөр, остолон буойдар, үөрэх тэрилтэлэрин үлэһиттэрэ хабыллан, вакцинацияны барыттар. Грипп ыарыһын утары профилактика күүһүрбүтүнэн, ыарыы тарбаныта (эпидемия) бэлэ-этэммит. Барыта гриби утары 500 тыһ. киһи Саха сиригэр прививкаламмыт, ол былырынны сыһыппараттан 18% үрдүк көрдөрүү буолар. Бийыл араас бюджеттан, улуустан финансирование үчүгэй буолан, Чурапчы нэһилиэнньэтэ 46% прививкаламмыт, бу иһигэр 100%-на - оро.

Үлэлэрин биер хайысхатынан 1373 потребитель салабылаһыта, араас үгүсүт көрүлүбүт. Мантан 80% араас мизрээ тардылыбыттар. Ордук ОДКХ үлэтигэр үгүсү улааппыт, уолсайа 3000 тыһ. солкуобай ыстарар харчы туллубут.

Маны таһынан республика кылаабынай санитарнай бырааһа А.П. Протоdjаков аан дойдуну атылаахха уу курдук аймаабыт көтөр гриба (птичий грипп) ыарыһын утары оксуһу үлэтин биллииннэрдэ. Бу проблемага РФ Правительствотын вице-премьерэ Д.А. Медведев селекторнай мунньах ыыттыт. Манна МЧС министрэ С.К. Шойгу, Россия кылаабынай санитарнай бырааһа Г. Онищенко о.д.а. кытыыны

грибинэн сугуллубут дойдудартан 200 араас куо-хаас кэлэр. Ол иһин Д.Ф. Наумов салаалалаах бу кутталы кытта оксуһарга СР комиссияга тэрийилибит, анал ыыахтар, дьаһаллар ылынылыбыттар. Кылас кэм иһигэр 600 тыһ. көтөр фабрикаларга көтөрүң, 200 тыһ. чааһынай дыон көтөрүн прививкалааһын соруга турар. Манна үбүлээһин толору кээмэйинэн көрүлүбүт, улуустарга анал методическай рекомендацыйалар түгэтиллибиттэр. Бийыл кустааһын Саха сиригэр көнүлүмүт, барабындар, тураахтар, холуултар, холто-лор бу ыарыһы тарбатыахтарын сөбүтүн, дыз көтөрүн килээккэ иһиттэн таһаарар буоллар. Бу ыарыы нэһилиэнньэ көтөрүн таһаарыа суоһаахпыт, манна быраастар анал үөрэх барыахтаахтарын туһунан сийилин информация онордо уонна хас биридди нэһилиэк баһыһа, тэрилтэ салайааччыга сөптөөх мизрээһи ылалларыгар соруудахтата. Маны сэргэ мунньах кытылаахтарын ыытылаһыгар толору эппиэттэри биэрэ. Ол эбэтэр туттуллар болдього ааспыт бороодукусуаны атылааһын иһин 200 дьаһала тэрийлибит, араас санитарнай туруктара мөлөх кафедралар, атыр сирдэри сабыһа үлэ барар эбит.

Чурапчытаагы ОДКХ директоры Е.И. Саввин иһэр уу болпуруоһун сытыһып туруорда. Салгыы ветеринарнай сулууска начальнига улуустаагы ветеринарнай сулууска начальнига П.И. Старостин муштубут дыонго көтөр грибин арааһын, мантан хайдах көмүскэнэхкэ сөбүн, улууска бу ыарыһы утары тэриллибит

ылылар, хайаан да медицинскэй үлэһит көрүлүр. Маны таһынан өбөлөрү тас дойдударга, Россия куораттарыгар, Дьокуускайга киирээгэ кытары тусла көнүл ылыллыахтааһын санатта. Үүтү туттарааччылар хас бириддиһэр, киһилэр дыз-кэргэннэрэ бука бары медицинскэй көрүнүү уонна вакцинация араас көрүгүн хайаан да бараллар ирдээһин тоһоолоһон бэлэ-этэ. Манна Чакыр, Хайахсыт нэһиликтэрин баһыһытара Т.В. Адамс уонна И.И. Филиппова вакцинациялааһын кыра хамнастаах тыа дыонун хармааныгар оксуһуун, манна хардарыта үлэһит наадатын чолчу ыйдылар.

Мунньах түмүгэр улуус баһыһыта И.Н. Аммосов көтөр грибин ыарыһын утары дьаһалларга болломтону уураһа, эппиэттэһэхтик сыһыһаһарга, бу ыарыһы утары профилактикалааһын үлэтин күүһүрдээгэ ыһырда. Иһэр уу проблематын этэн турар, куораттан тахсыбыт республика кылаабынай санитарнай бырааһынан сөптөөх түмүгү онорон биэрээһингэр туруоруста. Саха федеральнай бюджеттан үбүлээн туберкулезнай баһыһыны турар мизрээһин көһөрөгө дьаһал ылытын иһитиннэрдэ. Улуус олохтоохторун иннигэр улахан соруктар туралларын санатта, улуус баһыһынан солбуйааччыга А.С. Иустинава, тыа хаһаайыстыбатын управлениетин начальнигар П.И. Макаровка, нэһилиэк баһыһыттарыгар үүт туттарыта кэлбитинэн, үөһэ ыаһылыбыт проблемалары быһаарарга бэлэлэрин санааларын киллэрэллэригэр соруудах биэрэ. Дмитрий СТРУЧКОВ.

Дьаһааччы санаата

СҮӨҮЛЭРБИТ СҮТЭЛЛЭР

Даспыт күһүн уолум Кытаанахха иһигэр турар орус тыһааһа сүткэн хаалбыта. Абыһах сыллаабыта сууна улахан тигээһи обуһум, баар суох идээһи сүппүтэ. Ыһыллыы кэнниттэн паайга кэлбит олус үүтээх ынахпыт күһөрү таастык тимирбитэ. Көрдүү сатаан, оннообор көрбүчүчүлэтэн көрөн, мэлкйиппит. Дьэ, кыһылаах диэтэһин! Оттон сылтаан бу боппуруоһу хаһыан суруйарга сананым.

Ол иһин биридди нэһиликтэринэн, дьонуунан ааспыт сылга сүппүт сүөһү ахсаанын тыа хаһаайыстыбатын управлениеттан (И.Е. Викторова) көрдөһөн хомуйтардым. Түмүгэ хайдаһый? Ситэтэ суох дааннайынан барыта былырын улуусулу үрдүнэн 233 сүөһү сүппүт! Ити сылгыны киллэрбэккэ турар. Дьэ, доботтоор, идээһин! Ама, итиччэ элбэх сүөһүнү сүтэрдит, уордардыт (уорустубут) дуо? Киһи кыбыстар, итэһиңиз суох курдук быһыыга, Ол эрэри, буолуон сөл. Өссө ити сыһыппара кыра буолбатаһына баһыһа. Өйдөөн эрэ: күһүн айыы теле-визор сүүрэр строкатыгар, "Сага олох" хаһыаппытыгар төһөлөөк элбэх биллэри тахсарый, сүөһү көрдөөн сүлсүгүрүү, сүүрүү-көтүү, "бу" буларый?

Ааспыт күһүн ордук элбэх сүөһү Болтоҕо - 31, Чакырга - 30, Мугудайга - 18, Одьулуһуна - 26, Холтоҕо - 24, Бахсыга, Төһөйгө - 10-уу... сүөһү сүппүт. Бириддиһэн холлобурдары адаллаахха, Кытаанахха "Танда" баһыһына хаһаайыстыбата (сал. П.Ф. Максимов) 8 субанын биридэ сүтэрэн, сир аайынан көрдүү

сатаан баран, ыкса күһүн Уус-Алдан Балаһаҥаарыттан тигийэн 6 кыра сүөһүтүн булбут. 2 улахан тигээһи - мэлкйир. Кыһыыга диэн: "Иллэрээ күн ахсыан баалара ээ", - диэн буолбут. Мугудайга "Тура" баһыһына хаһаайыстыбата 6, Чакырга Е.С. Федосеев 5 төбөнү, С.В. Михайлов улахан ат оҕуһун, Н.Н. Григорьев 4 тыһааһын, Үрэх-Күөрэ 3 А.Н. Парфенов 4 борооскутун, Одьулуһуна Е.И. Седалищев 2 тигээһини, К.Х. Карпов 2 тыһааһын уо.д.а. бириддиһэн сүтэрини сир аайынан элбэх. Чакырга хас даһаны сүөһү хара иһин эрэ хонууттан булбуттар...

Сүөһү тобо сүтэрий? Сүрүн биригиннэтэ - уруккулуу ханан даһаны бостууктааһын тэриллибит, сайылыкка тахсыһын абыһах, тыһыһынанан ынах сүөһүнү сылгыны кытта биер сиргэ тобуруллуллубут, мэлкйирэ батһан күһүнүн кый бараннар чугастаагы дэриэбинэлэр сүөһүлэрин кытта буккуһууларга үгүстүк тахсар. Оттон, дьэ, балаһан ыһын орто-тун дискиттэн субан сүөһүнү чугаһатабыт диэн ааттаһын, ма-ассабайдык көрдөөһүн сабаллар. Онно бэйэлэрин

киһини буллахтарына, соро-хтуу-иһилин үүрэн кыһан адалбаттар. Ол иһин чөрү бүтүннүү, эбэтэр быһа тардан үүрүү буолар. Хаар түһүөр, кыстык кэлэр диэри субан хотонугар кэлбэт, киирбэт. Дьэ, ити кэмгэ "улуу" саамылааһын, төттөрү-таары үүрүү, тутуу былдыһыны сабаллар. Онно, сороһор, бэрээһэ кыһа ыанньыгы кытта сылдар субан сүөһүг, бүгүн кэлбэтэһинэ да көнүлү. Холбоһор, онно Калэки сүөһүтэ Түөһүгэ, Таатта Кыһытыгар, Арыылаахха, Улахан Күөлгэ тиний үүрүлүөн, эбэтэр төттөрү Килэһиккэ атын сүөһү кэлэһин сөл. Улахан бутуур ол иһин тахсар.

Сүөһүнү уоруу ("уоруу" диэхпин тыһын төрт өвүлүбүт даһаны, суруйарбар тинийэһин) иһи көрүңнээх. Маннайгыта, ыраас, дьиннээх уоруу. Сүөһүтэ баар, эбэтэр төрт суох эрэри, бэлэ-бэлэ, сороһан уоруу, эһинэ өлөрүү. Манна кэнники сылларга атын сиртэн кэлэн араас омуктар тут харчытыгар тыһааһахтына, эбэтэр этинэн атылаһан баралларыгар аара "эһинэр" даһаны буолуохтарын сөл. Иһилиһин "ыксаан" өлөрүү, туттуу.

Сороһох идээһин сүтэрибит, күһүнү быһа көрдөөн эрйидэммит хаһаайын дэриэбинэһэ мунна, хотону булбааха хоочугуруу сылдар сүөһүнү, атыһын билэ-билэ, "ээ, мизнэ эбит" диэн илдээн сүүскэ биэрэрэ, эбэтэр атын сиртэн кэлэн көрдүү сылдар киһи көрө түһэйт. "Хайа, мизнэ манна кэлэн хаалбыт эбит", - диэн үүрэн, тигийэн идээһи "тос" гынарара баар бөбө суол. Онон хайа эрэ өттүнэн сүтүкээһит "балан-салаһар" буолуохтаахтар, хардарыта "орсон", туттан.

Ол гынан баран ити учуоттаммыт 200-тэн тахса сүппүт сүөһү ити "балансага" киирбэ-

нилэн, таһас баайан уо.д.а. иһи талбыһынан бэлэһэтэн туһата кыра. Кыраасканы кыһыһын, нүөмэри, таһаһы туура тартып даһаны бүттэрэ дии. Бэһээт саба үүһүн үксүгэр киһи соҕо араарбат буолан хаалар. Аны туран сүөһүлэрибит дьүһүннэрэ барыта кэрээтэ биридэр, иһирэ өбөлөр курдуктар. Онон араарар, булар, аахсар уустугуруу.

Манна мин биер ветеринар этэр нымаларын киллэрээххэ диэн этилээһин. Ол кулаахтарын татуировкалааһын. Анал иннэлэрдээх, көрөөскалаах 6 сыһыппары тэһиг аныһан түһэрэр, кыра

бабарар) сүөһү тигийэн иһэр массынаны тохтооттоһуна, кулааһын нүөмэрин көрөн тутта билэһи сөл. Холбоһор нүөмэрэ 341005 буоллун. Очотугар бэрэбэркэлээһин кумааһыны көрдө даһаны, тутта: "Ээ, бу Чурапчы тусла, Кытаанах нэһилиэгин, Карахтээх түөлбөтүн сүөһүтэ эбит, көрдөр эрэ докумуонун", - диэбитинэн барыа. Эбэтэр күһүнүгү мехбиһа маассабай өлөрүү кэмигэр Килэһик уочаратын күн, иһи ортокута 10 сыһыппараттан атын буолларгына: "Хайа, бу тобо?" - диэбитинэн барыахтара. Эбэтэр сүппүт сүөһүн нүөмэрдээх төбөтүн хантан

СҮӨҮБҮТҮН УОРАЛЛАР

тэ буолуо. Тоҕо диэтэххэ, сүппүт сүөһүтүн онугар атыһы туттубут киһи, сүөһүм сүтэ диэн, соҕо айдаарбата, учуокка суруттара сатааһа чачы.

Очотугар, доботтоор, иһинэ элбэх сүөһүбүт кырдык сүтэ, уорулуһуна дуо? Өссө ол саамай көнө, чинийэй, үлэһит доһомут бааһыра буолар чуолкай. Идээһин дии! Төһөлөөх ороскуотуй? Бу куһаҥан дьаһык сыһын аайы өссө тэһийэн иһэр туруктаах. Сотору тимир суол кэлэ, иһи-сүөһү элбэ, тастан кэлэн тутта харчытыгар атылаһан барыы өссө тэһийэ. Очотугар туох дьаһаһы, мизрэнэ ылабыт? Араас бэһээти түһэрэн, муостарын кырааскалаан, кулаахтарыгар нүөмэр

чыһы курдук тэһийэн сүөһү кулааһын "тыс" гынараран бэлэ түһэриллэр. Бу бэлэ төртүт сүппүт, нүөһэй кизнэ өссө тэһиг улаатан иһэр үһү. Ити сорох дьоннор эттэригэр түһэттэрибит араас татуировкаларга үйүлэһин тухары сылдары курдук.

Ол сүөһүтэ түһэрэр бэлэ-бит маннайгы иһи сыһыппарата уларыбыт улуус нүөмэрэ буолуохтаах. Холбоһор, Чурапчы нүөмэрэ 34 үһү. Иһи ортокута нэһилиэгэ (Холбоһор, Кытаанах) кизнэ 10 сыһыппара буоллун, иһи кэнникитэ түөлбө нүөмэрэ тэһэ аныһыллар. Очотугар ити нүөмэринэн киһи барыта эндэллээх быһаарыан сөл. Холбоһор ГАИ поһугар инспектор (ким баһарар, ханна

даһаны буллаххына, сууттаспыттын барыаххын эмиэ сөл. Уолсайынан маннайк уолсай татуировканан бары сүөһүлэрибит нүөмэрдирбит буоллар, адыас сүтүү, уоруу лаппа абыһыра саарбаһа суох. Бу үлэни ветеринардар нүөмэрдир тэһи буллахтарына, өр гынаахтарын сөбө суох.

Түмүгэр, мин бу этиһин улуус үрдүнэн олоххо киллэрдэр, туһаттан атыһы адалаһа суоба. Хаһааһа диэри маннайк сүөһүнү сүөһүбүтүн сүтэрэр, уорса, уордара сылдыһыт? Ону эһиги туох дии саныһыт?

И. ПОНОМАРЕВ.

Автор сурутаг атиллэр санаа
редакция позицияггар мэлдэн сөл түбэлэр
буолбатах. Сурукка айыллар чакчылар
кырдыктаахтарыггар эппитинэни
автор тус бэйэте сүгэр.